

Лисаченко С.Л.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАСОБАМИ ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІД ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті досліджується судовий контроль за засобами отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні. Визначаються причини реалізації судового контролю за засобами отримання відомостей від особи в досудовому провадженні. Досліджується питання стосовно наявності недоліків судового контролю за засобами отримання відомостей від особи в ході досудового розслідування. Пропонуються зміни до процесуального законодавства України для збільшення ефективності засобів отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні. Дослідження відомчого контролю та прокурорського нагляду за засобами отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні визначаються як подальші перспективні напрями наукової роботи.

Ключові слова: *судовий контроль, слідчий суддя, засоби отримання відомостей, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальне досудове провадження.*

Постановка проблеми. Збирання доказової інформації для викриття винної особи в учиненні кримінального правопорушення зумовлює застосування різноманітних кримінальних процесуальних засобів. Система таких засобів доволі широко регламентується в положеннях кримінального процесуального законодавства та включає процесуальні дії, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи.

Указані процесуальні засоби можуть нести більшу потенційну небезпеку для порушення прав і свобод, якщо вони здійснюються стосовно конкретної особи в кримінальному досудовому провадженні порівняно з неперсоніфікованою їх реалізацією. Безпосередній вплив державних органів кримінального судочинства на особу в перебігу використання засобів одержання процесуально значимих відомостей зумовлює загрозу свавілля під час розслідування кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим з'являється необхідність у розгляді гарантій забезпечення прав і свобод особи, щодо якої виконуються засоби отримання процесуальних даних, основною серед котрих є судовий контроль.

Важливість судового контролю для забезпечення прав і законних інтересів особи в кримінальному досудовому провадженні важко переоцінити. Незалежний і безсторонній суд контролює публічні органи обвинувачення стосовно неправомірного обмеження правових можливостей особи, від якої одержуються потрібні відомості

шляхом використання відповідних кримінальних процесуальних засобів. Тому досить актуальним для дослідження є питання судового контролю за здійсненням засобів отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд проблем судового контролю в кримінальному провадженні є досить популярним у науці кримінального процесу. Їх вивченню присвятили праці такі вчені: Н.М. Ахтирська, М.В. Багрій, О.В. Бурлака, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, В.Я. Горбачевський, В.В. Городовенко, С.Ю. Ільченко, О.В. Капліна, А.А. Коваль, Д.Є. Крикливець, Л.М. Лобойко, М.А. Макаров, Т.О. Музиченко, Г.В. Остафійчук, М.А. Погорецький, О.І. Полюхович, С.В. Прилуцький, В.М. Трофименко, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалова, В.І. Чорнобук, С.В. Шапутько, О.Г. Шило, О.Г. Яновська та інші. Але роботи вчених пов'язані із загальними проблемами судового контролю в кримінальному судочинстві, науковці не акцентували увагу на вивченні питання реалізації судового контролю за засобами одержання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження судового контролю за засобами отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні. Одержання цього бажаного результату стало можливим шляхом виконання таких завдань: 1) визначення причини реалізації судового контролю за засобами

отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні; 2) дослідження питання стосовно наявності недоліків судового контролю за засобами отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні; 3) пропозиція внесення зміни до статей Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України для збільшення ефективності засобів отримання відомостей від особи під час досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність гарантування прав і свобод особи в перебігу застосування до неї кримінальних процесуальних засобів у кримінальному досудовому провадженні вимагає участі слідчого судді, який контролює правомірність процесуальної діяльності сторони обвинувачення досудового розгляду. Рішення слідчого судді передбачають такі гласні засоби отримання процесуально значимої інформації від особи, як примусове проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242 КПК України) та примусове відбирання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК України). Серед негласних засобів одержання відомостей від особи судовий контроль здійснюється стосовно таких негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), електронних інформаційних мереж (ст. 264 КПК України), арешт кореспонденції (ст. 261 КПК України) та спостереження за особою (ст. 269 КПК України). Аналогічні оперативно-розшукові заходи закріплені в ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – ЗУ «Про ОРД») з посиланням на вимоги положень норм КПК України, що свідчить про необхідність виконання судового контролю щодо таких негласних засобів отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні.

У системі негласних засобів отримання відомостей від особи в частині здійснення судового контролю окреме місце посідає спостереження за особою (ч. ч. 2, 3 ст. 269 КПК України). Стосовно цього кримінального процесуального засобу контроль з боку слідчого судді може здійснюватися не перед, а після початку виконання дій, спрямованих на спостереження за особою. Такий «подальший» контроль за проведенням спостереження за особою може реалізовуватися не в будь-якій ситуації, а лише у виняткових випадках і за відповідними складами тяжких та особливо тяжких злочинів (ч. 1 ст. 250 КПК України).

Щодо інших засобів одержання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні застосування норм стосовно судового контролю приписами КПК України та положеннями ЗУ «Про ОРД» не передбачається. Наприклад, нормативними приписами кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства не вимагається здійснення судового контролю щодо таких засобів отримання відомостей від особи: опитування (ст. 8 ЗУ «Про ОРД»), пояснення (ч. 8 ст. 95 КПК України), допит (ст. 224 КПК України), одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України), особистий обшук (ч. 3 ст. 208 КПК України), пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України), слідчий експеримент (ст. 240 КПК України) та примусове освідування особи (ч. 3 ст. 241 КПК України). Зазначена процесуальна регламентація зумовлена меншим ступенем обмеження прав і свобод людини в ході здійснення наведених засобів одержання процесуально значимих відомостей для встановлення обставини кримінального правопорушення.

Незважаючи на важливу роль судового контролю стосовно захисту прав і свобод людини, сьогоднішня його правова регламентація та реалізація за засобами отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні не є бездоганною. Так, А.А. Коваль підкреслює, що недоліком кримінального процесуального законодавства у сфері проведення негласних слідчих (розшукових) дій, на його думку, є відсутність можливості оскарження суб'єктами кримінального провадження ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій [1, с. 134]. Учений зазначає, що необхідно передбачити можливість оскарження ухвали слідчого судді суб'єктом, стосовно якого проводились негласні слідчі (розшукові) дії, раніше (з моменту її розсекречення). Якщо апеляційний суд визнає незаконними підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій, то надалі це може призвести до визнання доказів недопустимими, а згодом – до закриття кримінального провадження ще до початку судових стадій [1, с. 135].

Прикро й дивно, але такі важливі заходи забезпечення прав та інтересів людини й громадянина, пов'язані з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, як фіксація ходу та результатів негласних слідчих (розшукових) дій, повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, заходи щодо захисту інформації, отри-

маної в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, заходи щодо захисту інформації, яка не використовується в кримінальному провадженні, використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні також не є предметом судового контролю [1, с. 135]. Тому логічними виглядають підсумки наукових кримінальних процесуальних досліджень, що основним напрямом удосконалення правового регулювання законодавства про негласні слідчі (розшукові) дії має бути розширення судового контролю за провадженням негласних слідчих (розшукових) дій [2, с. 88].

На іншу проблему судового контролю, що може стосуватися реалізації негласних засобів отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні, вказує О.І. Полухович. Останній відмічає, що невідкладність випадку доволі часто зумовлює потребу в отриманні ухвали слідчого судді на проведення негласних слідчих (розшукових) дій у вихідні або святкові дні. Але при цьому вказане питання нормативно не відображено ані на рівні КПК України, ані на рівні підзаконних нормативних актів [3, с. 74]. Погоджуючись із існуванням зазначеного недоліку правової регламентації процедури отримання дозволу на застосування негласних засобів у перебігу розслідування, вважаємо за потрібне підкреслити, що проблеми оперативного одержання судового дозволу стосуються не лише святкових і вихідних днів, а й робочих днів, і не тільки негласних, а й гласних засобів отримання процесуальної інформації.

Слідчі судді в робочі дні можуть неефективно виконувати свої функціональні обов'язки в частині невідкладного та швидкого розгляду клопотання про здійснення гласних або негласних засобів отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні. Подекуди слідчі судді вимагають надання додаткових документів для підтвердження фактичних даних, що подаються в клопотанні слідчого, прокурора. Прагнення до повного виконання, іноді до перевиконання формальних вимог КПК України гальмує процес прийняття слідчим суддею процесуального рішення та знижує результативність одержання від особи важливих фактичних даних про обставини кримінального правопорушення.

Щодо формалізації й неефективності судового контролю в досудовому провадженні справедливо зазначає В.А. Завтур, що поступова реалізація норм КПК України показала, що інститут судового контролю не виправдовує покладених на

нього сподівань, першочерговою та системною причиною того є формалізація процесу ухвалення відповідних рішень. Дедалі частіше в доктрині лунають пропозиції на користь обмеження повноважень слідчого судді, нарікання на громіздкість, неоперативність і недоцільність розгляду окремих клопотань у порядку судового контролю [4, с. 574–575].

Крім наведення проблемних питань судового контролю в кримінальному провадженні, в юридичній літературі наголошується на правильному розумінні використовуваної термінології. Так, С.Ю. Ільченко наголошує, що використання такого терміна, як «контроль», передбачає та підкреслює передусім адміністративний характер судової діяльності, яка полягає в перевірці чогось, що вже вчинено [5, с. 65]. Таке значення терміна «контроль» у словосполученні «судовий контроль» є більш адекватним не лише з лінгвістичного погляду, а й із позиції дієвості правозастосування засобів отримання відомостей від особи в досудовому провадженні. Для збільшення ефекту реалізації стосовно особи процесуальних засобів, пов'язаних із обмеженням прав і свобод, було б доцільним здійснення судового контролю постфактум, тобто після закінчення виконання відповідних гласних і негласних засобів одержання фактичних даних від особи в кримінальному досудовому провадженні.

Якщо засоби отримання відомостей від особи під час досудового розслідування контролюватимуться суддею після їх здійснення, то права і свободи вказаної особи будуть забезпечені судовою гілкою влади, проте органам кримінального судочинства не потрібно буде витратити ресурси на підготовку відповідних процесуальних документів, їх узгодження, підписання й виконання. Це підвищить результативність кримінального досудового провадження в частині використання засобів отримання інформації від особи.

Водночас у разі негативного результату «подальшого» судового контролю стосовно гласних або негласних засобів особистих відомостей останні ніяк не можуть використовуватися в кримінальному провадженні та підлягають знищенню. Зазначений механізм забезпечить гарантування прав і свобод людини в перебігу розслідування кримінального правопорушення.

У зв'язку з викладеним пропонуємо внести нормативні зміни в процесуальні приписи ст. ст. 247, 250 КПК України, у положеннях яких розширити перелік негласних засобів одержання юридично значимих даних від особи, що можуть

реалізовуватися в невідкладних випадках без попереднього судового контролю за рішенням слідчого, прокурора. Разом із цим потрібно унормувати наступний судовий контроль слідчого судді з метою забезпечення прав і свобод особи, від якої отримуються відомості, шляхом використання негласних засобів.

За аналогічними правилами можуть реалізовуватися гласні засоби отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні, зокрема примусове відібрання від особи біологічних зразків для експертизи. Тому варто також унести зміни до ст. 245 КПК України.

На підставі даного дослідження можна зробити такі **висновки**:

1. Необхідність у забезпеченні прав і свобод особи під час застосування до неї засобів отримання процесуальних відомостей зумовлює функціонування судового контролю в кримінальному досудовому провадженні. Окремі засоби отримання процесуальної інформації викорис-

товуються без судового контролю, що пояснюється меншим ступенем обмеження прав і свобод людини в ході таких засобів.

2. Правове регулювання та реалізація судового контролю щодо засобів одержання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні має недоліки.

3. З метою збільшення ефективності засобів отримання відомостей від особи під час досудового розслідування необхідно внести зміни до положень ст. ст. 245, 247, 250 КПК України, у яких передбачити можливість здійснення наступного судового контролю за вказаними засобами.

Подальшими перспективами дослідження в цьому напрямі можуть бути такі: 1) дослідження відомчого контролю за засобами отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні; 2) дослідження прокурорського нагляду за засобами отримання відомостей від особи в кримінальному досудовому провадженні.

Список літератури:

1. Коваль А.А. Деякі проблеми судового контролю під час призначення та проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2018. № 31. С. 134–137.

2. Багрій М.В. Судовий контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій: окремі аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 86–89.

3. Полухович О.І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. 219 с.

4. Завтур В.А. Розгляд та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: сучасні проблеми формування судово-контрольного провадження. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / за заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 574–597.

5. Ільченко С.Ю. Судовий контроль за дотриманням конституційного права особи на недоторканність житла: реальність чи примарність судової функції. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.). Харків: Право, 2018. Вип. 10 (ювіл.). С. 64–68.

СУДЕБНЫЙ КОНТРОЛЬ ЗА СРЕДСТВАМИ ПОЛУЧЕНИЯ ВЕДОМОСТЕЙ ОТ ЛИЦА В УГОЛОВНОМ ДОСУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

В статье исследуется судебный контроль за средствами получения сведений от лица в уголовном досудебном производстве. Определяются причины реализации судебного контроля за средствами получения сведений от лица в досудебном производстве. Исследуется вопрос относительно наличия недостатков судебного контроля за средствами получения сведений от лица в ходе досудебного расследования. Предлагаются изменения к статьям процессуального законодательства Украины для увеличения эффективности средств получения сведений от лица в уголовном досудебном производстве. Исследования ведомственного контроля и прокурорского надзора за средствами получения сведений от лица в уголовном досудебном производстве определяются как дальнейшие перспективные направления научной работы.

Ключевые слова: *судебный контроль, следственный судья, средства получения сведений, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия, уголовное досудебное производство.*

**JUDICIAL CONTROL OVER MEANS OF OBTAINING INFORMATION
FROM A PERSON IN A CRIMINAL PRE-TRIAL PROCEEDING**

The article investigates judicial control over means of obtaining information from a person in a criminal pre-trial proceeding. The reasons for the judicial control over the means of obtaining information from a person in pre-trial proceedings are determined. The issue of the existence of deficiencies in judicial control over the means of obtaining information from a person during the pre-trial investigation is being investigated. Changes to the procedural legislation of Ukraine to increase the effectiveness of the means of obtaining information from a person in a criminal pre-trial proceeding are proposed. Investigation of departmental control and prosecutorial supervision of means for obtaining information from a person in a criminal pre-trial proceedings are defined as further promising directions of scientific work.

Key words: *judicial control, investigating judge, means of obtaining information, investigators (search) actions, secret investigative (search) actions, criminal pre-trial proceedings.*